

'De drang om een kunstwerk met een luide schreeuw in de wereld te zetten, is mij volledig vreemd. Ik streef geen vorm van onsterfelijkheid na.'

KUNSTENARES JACQUELINE MESMAEKER,
91 EN EEN ONTDEKKING

De vrouw die de tijd vangt

De Belgische Louise Bourgeois wordt ze door kenners weleens genoemd, maar pas op haar 91ste krijgt ook Jacqueline Mesmaeker internationale erkenning. Met een overzichtstentoonstelling blikt Bozar terug op haar poëtische universum. 'Mannen hebben mijn plek niet ingepikt. Ik was altijd heel erg op mezelf.'

Saskia De Coster, foto Jimmy Kets

Met glunderende ogen zit ze me op te wachten, een roze sjaal omgeslagen, een Apple-laptop voor zich op tafel. Alles in haar lichte appartement vlak bij het Ter Kamerenbos in Brussel ademt de sfeer van een atelier. Op een muur staat een waternival van letters geschilderd, kwasten en kunstobjecten zijn volgens een ondoorgroendelijke logica verspreid over de vertrekken. Op haar 91ste straalt Jacqueline Mesmaeker de onaantastbaarheid en de mildheid uit van een onvermoeibare reiziger die in de loop van al die jaren veel gezien heeft. Nog voor ik ben gaan zitten, maant ze me aan iets te drinken en een zandkoeke te eten.

Op 25 maart opent in Bozar in Brussel haar eerste grote overzichtstentoonstelling. 'Ik slaap slechter dan ooit', geeft ze lachend toe, haar rollator naast zich als een inge-

slapen huisdier dat ze af en toe wekt, bijvoorbeeld om een bijzonder schoolschriftje te gaan zoeken, 'waarmee het allemaal begonnen is'.

Jacqueline Mesmaeker werd geboren in 1929 en is daarmee een generatiegenote van kunstenaar Marcel Broodthaers en schrijver Hugo Claus. Wars van alle stromingen en iconen heeft ze op haar manier haar kunstenaarsleven geleid. Installaties, aquarellen, video's, fotografie: ze maken allemaal deel uit van haar poëtische en deels ongrijpbare universum. *Les oiseaux*, bijvoorbeeld, momenteel naast ander werk van haar te zien in Museumcultuur Strombeek/Gent, is een delicate video-installatie. Vogels worden in een wirwar op zijden doeken ge-projecteerd. In hun duikvlucht ontsnappen ze voortdurend uit je blikveld. In een ander sleutelwerk, *Versailles avant sa construction*

(1985), komt haar spel met de tijd prachtig tot uiting. Het is een vorstelijk ingekaderde foto van vette kleigrond omgeven door bossen. Mesmaeker roept de plaats uit tot de fictionele plek Versailles voor de zonnekoning Louis XIV er zijn megalomane palis liet neerpoten. De tijd is voor Jacqueline Mesmaeker levend materiaal, herinneringen zetten we naar onze hand of maken we zelf, tot in het absurde. Of hoe een 91-jarige al haar hele loopbaan weigert de melancholie te vieren.

EEN UURWERK

Alles begon met onvaste pasjes. Als vijfjarig meisje had Mesmaeker motorische problemen. Om goed te leren stappen, werd ze naar een gespecialiseerde school in Zwitserland gestuurd. 'Het is mijn eerste herinnering: het was aardedonker en het sneeuwde, mijn vader zette mij 's nachts af in het dorpje van horlogemakers in de Alpen waar de school was. Ik heb daar iets ontdekt dat de rest van mijn leven bepaald heeft.'

Het schoolschriftje uit die periode vindt ze maar niet terug tussen al haar boeken. Ook assistente Marie slaagt er niet in 'Ik wilde een afbeelding van een uurwerk in mijn eerste schriftje tonen. Als vijfjarige ontdekte ik op eens een voorwerp dat de tijd bijhoudt. Dat leek wel een wonder. Alsof ik werd gewekt en heel onbewust begreep dat er zoiets als cultuur bestond, een manier om de tijd te vangen en te manipuleren door aan een wijzer te draaien. Het was een vrolijke periode, ook al miste ik mijn ouders en huilde ik telkens als ik hun stemmen hoorde aan de telefoon. Ik had iets om te koesteren voor de rest van mijn leven.'

Haar vader was een erudiete man die veel las en zijn boeken aan zijn kinderen doorgaf. Ze groeide op tijdens de Tweede Wereldoorlog. 'Als puber zat ik noodgedwongen meestal binnen. Uitgaan kon niet, want de lichten moesten gedoofd blij-

'In de jaren 70 was het bon ton onder kunstenaars om feministe te zijn. Maar militantisme ligt me niet, het is zo'n mechanische vorm van kijken'

L'androgynie, 1. Avion en phase d'approche, 1986-2013. JACQUELINE MESMAEKER / COLLECTION PRIVÉE

ven, opdat de piloten van de gevechtsvliegtuigen boven Ukkel ons niet zouden zien. Binnenshuis was er zo goed als geen afleiding, ook de radio zond maar heel beperkt uit. Boeken en wat spullen, meer hadden we niet. In het duister van mijn kamertje heb ik wel geleerd om me in iets te verdiepen. Nu ben ik weer afgesloten van de buitenwereld, omdat het me niet meer lukt om naar buiten te gaan. Internet is voor mij geen vervanging van wat ik al wandelend door de stad of in een museum kon ervaren. Ik heb er altijd van genoten om rond te kijken en gulzig de wereld in me op te nemen.'

Ze wijst naar de schoorsteenmantel achter me. Geen kruisbeeld te zien, maar wel een verzameling voorwerpen. 'Mijn hele leven heb ik verzameld. Nu komt er niets meer bij. Binnen deze vier muren bevindt zich alles waarmee ik het verder doe.' Op de mantel staan een ingelijste tekening van een matroos, een houten sculptuur van de ach-

terkant van een vrouwenhoofd, een forse steen, een boekje ...

'Hier maak ik de laatste jaren mijn verhalen mee. Ik verplaats de voorwerpen en zo bouw ik er nieuwe tafereeltjes mee.' Het kinderlijke van de daad is ontroerend, al is het tafereel niet meteen te ontcijferen. Tekend voor haar werk. Betekenissen ontstaan en vergaan, je moet als toeschouwer willen meekijken en een narratief maken, maar Mesmaeker reikt je wel een paar sleutels aan om binnen te raken. Ze vertelt dat ze de tekening van de matroos lang geleden gekregen heeft van haar geliefde tante, psychisch verpleegster met een groot hart voor kunst. 'Thinking of a distant friend in the autumn twilight', staat er vanachter op.

NIET IN DE WEG STAAN

'Wat ik doe, is een vorm van gebed', zegt ze. 'Het is een manier om een band met het hogere te vinden, een verbinding met het absolute. Die niemand trouwens ooit vindt. Maar blijven proberen is het belangrijkste. Op moments de grâce, onverwachte momenten van genade, word ik overvallen en ga ik aan het herschikken en herordenen. Zo blijft alles in leven.'

Hoe esoterisch dat ook mag klinken, de kunst van Mesmaeker is stevig gegrond in de werkelijkheid. Ze begon in de jaren 60 als stiliste en interieurarchitecte, 'de praktische toepassing van kunst'. In 1967 studeer-

'Als puber zat ik meestal noodgedwongen binnen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nu ben ik weer afgesloten van de buitenwereld, omdat het me niet meer lukt om naar buiten te gaan'

de ze af aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Brussel. 'Mijn tante, de verpleegster, bracht mij de liefde voor beeldende kunst bij. Mijn textielontwerpen gingen geleidelijk over in kunst. Ik ging me steeds meer toeleggen op creatie zonder een onmiddellijk nut, maar ik heb daar nooit groots mee willen uitpakken. Er zijn veel kunstenaars die iets willen neerpoten in de wereld, een vlag willen planten, een territorium afbakenen. Ik streef geen vorm van onsterfelijkheid na met mijn werk. Integendeel, ik heb net altijd willen vermijden om met mijn werk andere kunstwerken in de weg te staan.'

Of het bescheidenheid is, durft ze te betwijfelen. 'Toen ik als kind een orkest op de radio hoorde spelen, zwaaide ik al met mijn armen, er rotsvast van overtuigd dat ik de dirigent kon zijn. Maar een dirigent maakt geen muziekstuk, hij probeert het in goede banen te leiden en de subtiliteiten juist over te brengen. Ik wil een tipje van de sluier van de doordeveekse wereld om ons heen oplichten. Het bijna onzichtbare tonen en delen met een kijker. Neem nog een koekje, ze zijn erg lekker.'

KIJKEN IS ADEMHALEN

Nog voor de grote overzichtstentoonstelling van Mesmaeker opent in Bozar, heeft het vermaarde Reina Sofia-museum in Madrid twee van haar werken gekocht. Na al die jaren wordt haar oeuvre steeds meer erkend. Het grootste deel van haar carrière heeft Mesmaeker in totale onvrede met de grote galerijen geleefd. Ze weigerde *carrière* om bij de groten tentoon te stellen. Ze bleef liever buiten het commerciële kunstcircuit.

'Zo'n topgalerie is me te stresserend. Al die verwachtingen waaraan je dan moet voldoen. Je draait als kunstenaar mee in een mallemlolen en moet presteren. Ook letterlijk ligt de ruimte die je ter beschikking krijgt al helemaal op voorhand vast. De

drang om een kunstwerk met een luide schreeuw in de wereld te zetten, is mij volledig vreemd. Ik had dat misschien soms iets te sterk, die neiging tot kleinheid. De kunstenaar Yvan Flasse zei me eens: "Als je het niet toont, bestaat het niet, Jacqueline." Maar voor mij is kunst in de eerste plaats een manier om iets door te geven, en geen gefixeerd product voor verkoop.'

In 1995 maakte ze *Contours clandestins*. 'Het was de tijd dat streetart erg in was maar ik had geen zin om mijn werk buiten te tonen. De idee dat je toevallig op een werk kan botsen, sprak me wel aan. Dus maakte ik honderd tekeningetjes in een leegstaand huis, in het volle besef dat de meeste van mijn schetsen aan de aandacht zouden ontsnappen.'

'Kijken is een vorm van ademen. Wij mensen zijn daar de hele dag mee bezig. En tegelijk ontgaat er ons zoveel. Met mijn kunst wil ik iets doorgeven wat een ander misschien niet zag. *Transmission* is zo mooi. Maar je moet, zoals bij de radio, wel op een bepaalde frequentie afstemmen, anders is er veel wat je niet ontdekt.'

INNERLIJKE STEM

Haar assistente Marie wijst me op de lagen behangpapier die Mesmaeker in haar slaapkamer heeft afgekrabd. Sommige stukken zijn bloot gelaten, andere overschilderd, er zijn eilandjes van kinderbehangpapier dat nu een nieuw leven heeft.

'Mijn slaapkamer is altijd mijn atelier geweest, ook in mijn puberteit al. Bij mij was het niet aan de orde, een grote carrière of een universitaire studie. Je mag niet vergeten dat de oorlog veel bepaald heeft. Mijn man en ik hebben alle zeilen bijgezet. Ik heb voor mijn twee zonen gezorgd, ik heb les gegeven en daarnaast ook kunst gemaakt. Wat altijd een constante is geweest in mijn bestaan, is het leitmotiv dat ik zelf diep van binnen kende, een moeilijk onder woorden te brengen verlangen. Ik heb altijd naar

mijn innerlijke stem geluisterd, al zijn er natuurlijk periodes geweest waarin ik het moeilijk had. Ik volgde mijn eigen weg. Rondom mij werd van alles verwacht. In de jaren 70 was het bijvoorbeeld bon ton onder kunstenaars om feministe te zijn. Maar ik heb nooit tot een groep willen behoren. Militantisme ligt me niet, omdat het zo'n mechanische vorm van kijken is, ver verwijderd van wat ik net nastreef. In activisme zit je gevangen door de vorm... Is dat hier nu niet heel warm?' Assistente Marie stelt de thermostaat weer bij.

Mesmaeker wil er liever niet te veel woorden aan vuilmaken, maar de wereld van de kunst heeft haar naar haar gevoel nooit benadeeld. 'Ik heb altijd genoeg vrijheid gevoeld om mijn eigen ding te kunnen doen. De mannen om me heen beschouwde ik als vrienden en collega's. De strijd voor gelijkheid tussen mannen en vrouwen steun ik zeker, maar het is niet mijn strijd geweest. Mannen hebben mijn plaats niet ingepikt of me uitgewist. Ik was heel erg op mezelf, dat kan natuurlijk wel geholpen hebben.'

Ze klapte de laptop voor zich open en toont me een ingescande versie van het 'cv' dat ze net gemaakt heeft. 'Stoppen? Dat is uitgesloten. Zoals Panamarenko op de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar ophouden met kunst maken, dat kan ik nu toch al lang niet meer doen. Mijn leven en werk zijn volledig vervlochten.' Haar 'cv' is een rooster. In de meeste vakjes staat een tekeningetje, met een woord en een jaartal erbij, bijvoorbeeld een doodskestje met 'Montréal' en '1990' erbij geschreven. In 1990 overleed haar zus in Canada. De vier daaropvolgende vakjes zijn blanco. 'Ik heb grote moeite met iedere vorm van vertrek. Ik kan er niet tegen. Zelfs bij het kleinste afscheid ben ik van de kaart.'

In 1993 maakte ze de print *Mythologie du naufrage*. Ze verwees toen naar de schipbreuk van de Herald of Free Enterprise voor de kust van Zeebrugge, die 193 mensen het leven kostte. Ze ziet de actualiteit van de bootvluchtelingen binnensluipen in haar werk. De print zal er in Bozar anders uitzien. Iedere tentoonstelling van Mesmaeker is een herinterpretatie. Haar werk moet constant in beweging blijven.

'Het schriftje met het uurwerk toon ik je een volgende keer', zegt ze. 'Maar blijf eerst nog zolang je wil, er is tijd genoeg.'